

Janez Tomšič, Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki.
Knjižnica NOV in POS 42, Ljubljana 1974; strani 868.

V okviru zamišljenega načrta Knjižnice NOV in POS, ki jo ureja komisija za zgodovino sveta za razvijanje revolucionarnih tradicij pri predsedstvu republiškega odbora ZZB NOV Slovenije, je izšlo delo, ki prikazuje NOB na Jadranu in delež Slovencev pri njej. Avtor Janez Tomšič, ki je bil tudi sam aktiven udeleženec borbe na Jadranu in je imel visoke funkcije v okviru partizanske mornarice, je v knjigi združil memoarsko gradivo, tudi lastno, arhivsko gradivo ter našo in tujo literaturo. Tako je nastal obširen in natančen prikaz pomorskih operacij na Jadranu. Avtor prav tako obravnava delovanje slovenskih pomorščakov, njihovo pot na Jadran iz Ljubljanske pokrajine, delovanje Mornariške grupe 9. korpusa NOVJ. Obravnava tudi slovenske pomorščake prekomorce, kot tudi problematiko jugoslovanske kraljevske mornarice v inozemstvu in njen odnos do mornarice NOVJ.

V uvodu knjige se avtor dotakne aprilske vojne 1941 na Jadranu, ki se je je tudi sam udeležil na rušilcu »Beograd«, opisuje prve sabotažne akcije, partizanske napade na okupatorske ladje, ustanovitev prvega mornariškega odreda. Ko navaja ukrepe italijanskih okupatorskih oblasti proti delovanju partizanov na morju, citira tudi italijansko navodilo za protipartizansko vojno na Jadranu.

Avtor obširno prikaže stanje ob kapitulaciji Italije, nemško operacijo zasedbe ozemlja, ki so ga prej držali Italijani, opisuje delovanje Rabske brigade NOVJ, ki je nastala iz internirancev znanega taborišča ob italijanski kapitulaciji. Prikaže pomen angloameriške zasedbe južne Italije za NOB in zlasti za partizansko mornarico, ki je v Bariju dobila zanesljivo bazo, reorganizacijo partizanske mornarice po nemški ofenzivi, stike z zahodnimi zavezniki.

Naslednji del knjige je posvečen delovanju slovenskih pomorščakov v mornarici NOVJ, tako tistih iz Ljubljanske pokrajine, kot tudi poti slovenskih pomorcev na Jadran. Prikaže usodo slovenskih pomorščakov prekomorcev, ki so iz italijanskih ladij prešli na kraljevske jugoslovanske in preko njih v partizansko mornarico.

Avtor natančno obravnava nemški desant na srednjedalmatinske otoke in zgodovinsko odločitev o obrambi Visa, prikaže obrambni sistem tega otoka, njegov pomen kot izhodišča za začetne desantno-diverzantske partizanske akcije in kot političnega središča Jugoslavije.

Nadalje avtor obravnava operacije partizanov in sovražnikov na otokih severne in srednje Dalmacije leta 1944. Dotakne se tudi namere štaba mornarice NOVJ, ki marca 1944 predlaga ustanovitev 1. Pomorsko operativnega sektorja Slovensko primorje, s čimer pa se vrhovni štab ni strinjal.

Preobrat v vojskovanju na Jadranu gotovo pomeni poletje 1944, ko so partizanske sile osvobodile najprej otoka Hvar in Brač, nato še Korčulo, Mljet, Pelješac, južno Dalmacijo in Črnogorsko primorje. Avtor prikaže že ob tem času problem, ki je bil posebno pereč po koncu vojne — problem čiščenja morskih min. Te so že v tem času izzvale tragedijo parnika Cetinje v Boki Kotorski. Pisec nadalje prikaže boje za osvoboditev srednje in severne Dalmacije, kot tudi prve ukrepe za ustanovitev 1. pomorskega obalnega sektorja mornarice

NOVJ. V zvezi s tem je vrhovni štab poslal avtorja s skupino pomorščakov septembra 1944 iz Dugega otoka do Lokev pri Gorici. Avtor obravnava nastanek mornariške grupe pri 9. korpusu NOVJ in njeno osamosvojitvev.

Naslednje poglavje obravnava zapleten problem priključitve jugoslovanske kraljevske mornarice v inozemstvu mornarici NOVJ, kar pa je bilo izvedeno šele avgusta 1945. V tej zvezi navaja sestanek predsednika NKOJ maršala Tita s Churchillom in dr. Ivanom Šubašičem avgusta 1944 v Caserti. V okviru tega poglavja obravnava avtor zanimivo vprašanje poskusa vmešavanja zahodnih zaveznikov v jugoslovanske notranje zadeve in poskusa pritiska na nove jugoslovanske oblasti. Ta pritisk naj bi izvajali z izkrcanjem zavezniških vojakov, z ustvarjanjem zavezniške letalske baze na območju Zadra, s čiščenjem morskih min, kot tudi z vplovljavanjem zavezniških vojnih ladij v jugoslovanska pristanišča brez predhodnega dovoljenja. Prihajalo je do napetosti, ki pa so se zgladile s podpisom pomorskega in letalskega sporazuma.

Avtor nadalje obravnava delovanje mornarice NOVJ in nemške mornarice v obdobju zima 1944 — pomlad 1945. Opisuje delovanje Kvarnerskega pomorskega sestava, selitev 2. POS v bazo Zadar, priprave mornarice NOVJ na pomladansko ofenzivo skupaj s 4. armado. Sovražnik je v tem obdobju deloval v glavnem le še s pomorsko-diverzanskimi silami. Na to poglavje avtor navezuje delovanje mornariške grupe 9. korpusa NOVJ pozimi 1944/1945 med nemškimi ofenzivami.

V zaključnem poglavju pisec opisuje osvoboditev severnega Jadrana, Kvarnerja, izkrcanje v Istro, pohod na Trst, delovanje Mornariškega odreda Koper pri osvoboditvi koprške obale, zavzetje zadnjih okupatorjevih postojank v Istri, posebno nemške postojanke na polotoku Mužilu v Polju, kjer se je kot zadnja vdala posadka 2200 oficirjev in vojakov.

Tekst knjige je opremljen s številnimi opombami, dodan je obsežen seznam gradiva in virov, seznam oseb in krajev, ki so omenjeni v knjigi. Prav tako je knjiga dobro opremljena s skicami pomorsko-suhozemskih operacij, ki jih je po avtorjevi zasnovi izdelal splitski tehnik Darko Prug, kot tudi s fotografskim gradivom. Posebno zanimivost predstavljajo karikature Nikole Safonova in ing. Ludvika Tomosija.

S knjigo Narodnoosvobodilni boj na Jadranu in slovenski pomorščaki smo dobili skrben, dokumentiran in obširen ter natančen pregled delovanja nove jugoslovanske mornarice, natančen prikaz njenega razmerja do zahodnih zaveznikov in jugoslovanske kraljevske mornarice v inozemstvu, kot tudi dragocen dokument o deležu slovenskih pomorščakov v boju za svobodni Jadran.

Andrej Vovko